

відповідні знання і навички, а слідчий, навіть при наявності їх у нього, і так досить зайнятий у ході огляду. Прийоми такої відеозйомки повинні бути вироблені практикою. Можна рекомендувати поділ всієї площі місця події, кордони якого визначає слідчий, на фрагменти (сектора); в їх межах відеозапис проводиться за відомим принципом «від загального до часткового»; послідовність його проведення по секторах, їх розташування, нумерація повинні бути зафіксовані в протоколі огляду і на схемі. Важливо відобразити всі елементи обстановки, вузли і деталі, незалежно від їх початкової оцінки слідчим. Повторний перегляд відеозапису в спокійній обстановці, самостійно або з іншими учасниками огляду, можливо, дозволить виявити додаткові сліди, об'єкти, на які не було звернено увагу. На думку В.Л. Васильєва, навіть талановитому слідчому при огляді місця злочину, зробленому в умовах неочевидності, рідко вдається одразу вичленувати всі сліди, що цілком відображають динаміку минулої злочинної події [11, с.347].

Поряд з виконанням основного завдання, тобто повної й об'єктивної фіксації всього ходу слідчої дії, застосування відеозйомки буде стимулювати слідчого до більш якісного проведення огляду, точного відображення його результатів у протоколі, дотримання усіх вимог кримінально-процесуального закону; буде протистояти спробам зацікавлених осіб спотворити його результати чи подвійно трактувати окремі моменти, відображені в протоколі.

Список літератури: 1. Диденко Ф.К. Применение научно-технических средств и методов при осмотре места происшествия. Ярославль, 1989. 2.Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частная теории. М., 1987. 3.Хлыщов М.Н. О процессуальных гарантиях достоверности доказательств в уголовном процессе // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. Вып.8. 1989. 4.Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков, 1978. 5.Леви А.А., Горинюв Ю.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. М., 1983. 6.Криминалистика / Учебник для вузов / под редакцией проф. Белкина Р.С. М., 1999. 7.Ищенко Е.П., Ищенко П.П., Зотчев В.А. Криминалистическая фотография и видеозапись: Учеб.практ.пособие / Под ред.проф. Е.П. Ищенко. М., 1999. 8.Матеріали науково-практичної конференції «Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю». К., 2000. 9.Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Тези доп. Міжнар. наук. практ. конференції. Ч.1. К., 2001. 10.Медведев С.И. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений: Учеб.пособие. Волгоград. 1973. 11.Васильев В.Л. Юридическая психология, М., 1991.

Надійшла до редколегії 24.01.2001

О.О. Житний, ад'юнкт Нац. ун-ту внутр. справ

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ДЕЯКІ ВАДИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Проблеми кримінальної відповідальності, підстав її настання та звільнення від неї перебувають у центрі уваги науки кримінального права. Правильне їх розв'язання є запорукою забезпечення ефективності і законності у

вирішенні завдань, які стоять перед правоохоронними органами в сфері подолання злочинності.

Питання про юридичну підставу кримінальної відповідальності в теорії та практиці вирішується через призму складу злочину: переважна більшість криміналістів вважає нею наявність в діянні особи складу злочину. Це поняття в науці кримінального права визначають як сукупність встановлених в кримінальному законі юридичних ознак, що визначають суспільно небезпечне діяння як злочинне. Аксиомою сучасного кримінального права стало положення про те, що тільки при наявності у вчиненому суспільно небезпечному діянні всіх об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину особа підлягає кримінальній відповідальності.

Виникнувши як правовий наслідок скоєного злочину, кримінальна відповідальність може бути реалізована в одній з передбачених законом форм, до яких, на думку багатьох криміналістів, належить і звільнення від кримінальної відповідальності.[1, с.137; 3, с.14; 26, с.59 – 60]. Звільнення від кримінальної відповідальності при цьому визначають як передбачену законом відмову держави в особі компетентних органів від офіційного осуду поведінки особи, що вчинила злочин, і від покарання винного, [2, с.19; 3, с. 7-26; 4, с.45-50; 5, с.55 та ін.].

У матеріально-правовому аспекті при звільненні від кримінальної відповідальності за волевиявленням компетентного державного органу (органу дізнання, попереднього слідства, прокурора, суду) здійснюється дострокове припинення кримінально-правових відносин, які були породжені фактом вчинення злочину. Таке припинення є нетиповим для існування даного виду правовідносин. Воно відбувається в цьому випадку за наявності реальної можливості продовжити їх розвиток і завершення його покладенням на особу кримінальної відповідальності (тобто винесенням обвинувального вироку, призначенням покарання). Припинення кримінально-правових відносин перетворює вчинений злочин на юридично неіснуючий факт, анулює його кримінально-правові наслідки,[4, с.22].

З процесуального боку звільнення від кримінальної відповідальності полягає у відмові в порушенні кримінальної справи або в її припиненні на будь-якій стадії (але до винесення обвинувального вироку) з підстав, які дістали назву нереабілітуючих, а також в скасуванні заходів кримінально-процесуального примусу (запобіжних заходів, арешту на майно), поверненні вилучених речей, документів тощо.

Отже, за своїм юридичним змістом звільнення від кримінальної відповідальності означає позбавлення винного типових правових наслідків вчиненого ним злочину.

Кінцевий практичний результат (яким є те, що особа фактично не несе кримінальної відповідальності) зближує інститут звільнення від кримінальної відповідальності з обставинами, наявність яких не дозволяє виникати або розвиватися кримінально-правовим відносинам. Очевидно в зв'язку з цим в спеціальній літературі, а також у навчальних виданнях з кримінального права досить часто зустрічаються деякі термінологічні вади. Можливо, не приділяючи належної уваги юридичній природі інституту звільнення від

кримінальної відповідальності, до нього (принаймні, термінологічно) відносять обставини, які насправді є близькими лише за своїм фактичним наслідком: між особою, дії якої розглядаються, і державою не існує кримінально-правових відносин.

Більшість криміналістів, які досліджували юридичну природу інституту звільнення від кримінальної відповідальності дійшли до висновку: особа у встановлених законом випадках може бути звільнена від кримінальної відповідальності лише тоді, коли вона могла бути на неї покладена, коли були підстави для офіційного осуду особи з боку держави, тобто коли вчинене особою є злочином. На цій позиції стоїть і судово практика – Пленум Верховного Суду України в п.23 постанови № 12 від 07.10.1994 р. «Про судову практику в справах про хабарництво» вказав, що звільнення особи, яка дала хабар, від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ч.3 ст.170 КК України (далі – КК) не означає, що у її діях немає складу злочину [25, с. 206]. Невипадково С.Н. Сабанін назвав вчинення злочину необхідною передумовою звільнення від кримінальної відповідальності [5, с. 55].

В зв'язку із цим неодноразово зазначалося: коли підстави для визнання особи злочинцем відсутні, то кримінальна відповідальність не може виникнути, а тому в таких випадках особу нема від чого звільняти. Якщо суб'єкт не вчиняв злочин, кримінальна відповідальність взагалі виключається, а тому ні про яке звільнення від неї не може бути й мови. Зверталася увага на неприпустимість ототожнення звільнення від кримінальної відповідальності з випадками, коли вона взагалі виключається [2, 7-8; 3, с. 16; 4, с. 46; 5, с. 55-56; 6, с. 11; 7, с. 208; 8, с. 40-41]. «Уявляється, що розмежування поняття «виключення кримінальної відповідальності» і «звільнення» від неї має не лише важливе політичне і юридичне, але й моральне значення ... Позбавлена сенсу постановка питання про звільнення від кримінальної відповідальності, коли сам факт вчинення злочину відсутній, адже в таких випадках ні від чого звільняти особу, яка не вчиняла злочину – цілком слушно зауважає Ю.В.Баулін [8, с.40-41].

Незважаючи на це, в літературі, особливо в підручниках і навчальних посібниках із кримінального права, досить часто до інституту звільнення від кримінальної відповідальності відносять обставини, які свідчать про відсутність складу злочину в діях особи, тобто випадки, коли правомірно вести мову про виключення кримінальної відповідальності, але ніяк не про звільнення від неї. Так, зокрема, важко погодитися із твердженням, що «Рішення про звільнення від кримінальної відповідальності (вид. нами – А.Ж.) ... може бути прийняте лише в наступних випадках: а) коли в діях підозрюваного чи обвинуваченого відсутній склад злочину; б) коли відсутня сама подія злочину...» [27, с.413].

Подібна, як на нашу думку, неточність була допущена ще в одному з перших фундаментальних теоретичних досліджень проблем кримінальної відповідальності – монографії Я.М. Брайніна «Кримінальна відповідальність та її підстава в радянському кримінальному праві», в якій поняттям звільнення від кримінальної відповідальності автор охопив: відсутність складу злочину, малозначність діяння, неосудність, необхідну оборону, крайню необхідність.

В той же час сам Я.М. Браїнін вірно зазначив, що при відсутності в діянні складу злочину більш правильно говорити про підстави, які виключають кримінальну відповідальність, бо при цьому усувається сама можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності [9, с. 247-248]. На жаль, і надалі в зазначеній праці він продовжив іменувати ці обставини підставами для звільнення від кримінальної відповідальності.

В літературі різних років можна зустріти вказівки про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, визнаних неосудними на момент вчинення злочину [10, с. 3], про те, що у випадку винесення виправдувального вироку суд визнає за можливе і необхідне звільнити від відповідальності ту чи іншу особу [11, с. 50], що норми про необхідну оборону, крайню необхідність, затримання злочинця конкретизують випадки звільнення від кримінальної відповідальності [12, с. 53], про звільнення від кримінальної відповідальності при припиненні справи за відсутністю в діянні складу злочину [13, с. 19].

Неточності при вживанні термінології нерідко трапляються в сучасній навчальній літературі з кримінального права. Наприклад, в підручнику М.Й. Коржанського стосовно відповідальності за злочин, передбачений ст. 215 КК, зазначено: «Якщо в заподіянні потерпілому смерті чи тяжких тілесних ушкоджень є вина потерпілого, то водій ... звільняється від кримінальної відповідальності лише у тих випадках, коли він порушень правил безпеки руху не припустився» [17, с. 490]. Але ж порушення водієм правил безпеки руху є невід'ємною ознакою об'єктивної сторони розглядуваного злочину, відсутність якої виключає склад злочину, передбачений ст. 215 КК, що в свою чергу виключає кримінальну відповідальність, а не звільняє від неї. У підручнику з Загальної частини кримінального права РФ йде мова про звільнення від кримінальної відповідальності за відсутністю об'єктивних і суб'єктивних критеріїв злочинної недбалості, тобто при наявності казусу [14, с.199]. В альбомі схем з кримінального права РФ до видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК РФ, віднесені: відмова від давання показань проти самого себе, своєї дружини чи близьких родичів (примітка до ст. 308 КК РФ), прибуття в РФ із порушенням правил перетинання Державного кордону РФ іноземних громадян і осіб без громадянства для використання права політичного притулку згідно з Конституцією РФ (примітка до ст. 322 КК РФ) [15, с.180]. У цю ж групу автори включили і заздалегідь необіцяне переховування злочину, вчиненого дружиною чи близьким родичем (примітка до ст. 316 КК РФ) [15, с. 180]. Аналогічне твердження міститься і в підручнику з Особливої частини кримінального права РФ [16, с. 412]. Уявляється, що в розглядуваних випадках кримінальна відповідальність не може наступити, а тому особу ні від чого й звільняти.

Найбільш часто, як на нашу думку, неухвалене ставлення до юридичної природи звільнення від кримінальної відповідальності проявляється при розгляді правових наслідків добровільної відмови від доведення злочину до кінця (ст. 18 КК). Існує думка, що в діях особи, яка добровільно відмовилася від злочину, відсутні ознаки злочину. Наприклад, з точки зору Н.Ф. Кузнецової, для складу закінченого злочину тут не вистачає злочинного результату, для готування або замаху – такої ознаки, як ненастання злочинного результату.

тату з незалежних від суб'єкта обставин [18, с.180]. На погляд К.А. Панька, в діях вказаних осіб відсутній склад злочину, бо відсутня суспільна небезпечність дій в будь-якому ступені [19, с. 28]. На такій позиції стоїть і Пленум Верховного Суду України, який в п. 21 постанови від 29.06.1990 р. № 5 «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» звернув увагу судів, що у відповідності з ч. 4 ст. 327 КПК України виправдувальний вирок постановляється за відсутністю складу злочину, зокрема, якщо мала місце добровільна відмова від вчинення злочину [25, с. 341].

Вказана точка зору підтримана в підручниках з Загальної частини кримінального права України і Росії [21, с.79; 22, с.246; 23, с. 316; 14, с. 225; 24, с.337]. Але після розгляду тези про те, що при добровільній відмові відсутній склад злочину, у всіх вищевказаних джерелах (включаючи праці Н.Ф.Кузнєцової та К.А.Панька) зроблено такий висновок щодо її правового наслідку: особа, яка добровільно відмовилася від продовження злочинної діяльності, *звільняється від кримінальної відповідальності*, тому що в її діях відсутній склад злочину. «Нагадаємо, що в діях особи, яка добровільно відмовилася від продовження злочинної діяльності, відсутні елементи складу злочину. А при відсутності хоча б одного з них нема й складу, що і є підставою звільнення від кримінальної відповідальності при добровільній відмові», – стверджується в одному з розглядуваних джерел [23, с.316].

Проаналізовані термінологічні вади, як на нашу думку, ведуть до наступних негативних наслідків:

а) перекичують юридичну природу інституту звільнення від кримінальної відповідальності;

б) безпідставно розширюють рамки цього інституту;

в) стирають розбіжності між звільненням від кримінальної відповідальності та її виключенням;

г) применшують значення складу злочину як єдиної юридичної підстави кримінальної відповідальності.

На підставі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

– звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише за умов наявності в діях винної особи складу злочину;

– вживання терміна «звільнення від кримінальної відповідальності» за випадків, коли така відповідальність виключається у зв'язку з відсутністю її юридичної підстави, є неприпустимим.

Звичайно, значущість дослідження даної проблеми полягає не тільки (і не стільки) у відточуванні категоріального апарату. Але вважаємо, що точне і однозначне вживання юридичних термінів дозволить позбутися багатьох помилок, які допускаються щодо питання про правову природу звільнення від кримінальної відповідальності.

Список літератури: 1. Келина С.Г. Замена уголовной ответственности иными мерами воздействия. // Современные тенденции развития социалистического уголовного права. М., 1983. 2. Келина С.Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. М., 1973. 3. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответ-

ственности и наказания. К., 1987. 4. Уголовная ответственность и ее реализация в деятельности органов внутренних дел / Под ред. Н.И. Загородникова. М., 1987. 5. Сабанин С.Н. Некоторые вопросы освобождения от уголовной ответственности // В сб.: Вопросы совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе. Свердловск, 1986. 6. Кривоченко Л.Н. Освобождение от уголовной ответственности с применением мер общественного или административного воздействия. –Х., 1981. 7. Карпушин М.П., Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. М., 1974. 8. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. –Х., 1990. 9. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. М., 1963. 10. Давыдов П.М., Мирский Д.Я. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе. М., 1963. 11. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание. –Минск, 1976. 12. Загородников Н.И., Стручков Н.А. Направления изучения уголовного права. // Советское государство и право. 1981. № 7. 13. Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования. К., 1975. 14. Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. М., 1998. 14. Истомин А.Ф. Общая часть уголовного права: Учебное пособие (альбом схем). М., 1998. 15. Российское уголовное право. Особенная часть. / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. М., 1997. 16. Коржанский М.И. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. К., 1998. 17. Кузнецова Н.Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву. М., 1958. 18. Панько К.А. Добровольный отказ от преступления по советскому уголовному праву. Воронеж, 1975. 19. Уголовное право Украины. Общая часть. / Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. Х., 1998. 20. Бажанов М.И. Уголовное право Украины: Курс лекций. Днепропетровск, 1992. 21. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Отв. ред. Б.В. Здравомыслов. М., 1996. 22. Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. М., 1997. 23. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. М., 1999. 24. Постановки Пленуму Верховного Суду України (1963 – 2000): Офіц. вид.: у 2 томах. Т.2. К., 2000. 25. Санталов А.И. Теоретические вопросы уголовной ответственности. Ленинград, 1982. 26. Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов. М., 2000.

Надійшла до редколегії 01.02.2001

О.Ю.Салманова, викладач Нац. ун-ту внутр. справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВТОІНСПЕКЦІЇ ОГЛЯДУ ВОДІВ НА СТАН СП'ЯНИННЯ

Стан справ із забезпеченням безпеки дорожнього руху в Україні залишається складним, незважаючи на те, що останнім часом спостерігається певне зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод, у тому числі і з тяжкими наслідками. Зокрема, за останні п'ять років у ДІП в нашій країні загинуло 28,6 тис. і одержало поранення 201,2 тис. осіб. Продовжує турбувати проблема керування транспортними засобами у стані сп'яніння. Так, у 2000 р. з вини нетверезих водіїв вчинено близько 1,6 тис. дорожньо-транспортних пригод, в яких загинула 221 і поранено 2,1 тис. осіб [1].

У зв'язку з цим велика увага в органах внутрішніх справ має приділятися виявленню і припиненню фактів керування автотранспортом особами,